

El traçat i l'ordenança

Notes sobre les ensenyances a l'Escola d'Arquitectura de Barcelona

RICARD PIE

Quan l'any 1968 Manuel de Solà-Morales guanyà la càtedra, el seu discurs sintonitzà amb el món anglosaxó, on s'estava discutint sobre la modelística amb la idea de trobar una manera de fer pròpia de la urbanística. Es tractava de definir una ciència a través d'identificar-ne el mètode, de definir quina era la seva peculiaritat i quina la forma específica que prenia per analitzar i interpretar la realitat.

Però, si bé el mètode, per definició de la urbanística, és i era el planejament, la dificultat per experimentar i assajar directament sobre la ciutat, com demana qualsevol ciència positiva, semblava trobar en la modelística el terreny adequat per poder-ho fer.

Amb altres paraules, tal com deia Manuel de Solà-Morales, en aquells dies¹ els principis d'actuació de l'urbanística havien de sorgir d'una valoració experimental davant de la realitat i no de postures ideològiques apriorístiques. Així doncs, la manca d'un laboratori on aquesta realitat urbana fos assajada, manipulada i controlada, era la que propiciava un espai de treball substitutiu com podia ésser la modelística.

Els models, en essència, no eren altra cosa que una representació formal de fenòmens segons un llenguatge simbòlic i basat en un conjunt d'hipòtesis. Es tractava, per tant, de formulitzar d'una manera controlada un escenari comprensiu i dinàmic.

El programa *La ciudad y los juegos*, publicat l'any 1970², fou la traducció acadèmica d'aquestes preocupacions. El joc urbà era el model pedagògicament més ric enfront d'altres, tant els de "descobriments" d'una determinada situació urbana, como els "d'explicació" i "pronòstic". El joc era un model de "simulació" que permetia la confrontació de diverses estratègies dins d'un camp acotat i més o menys tabulat, que servia per aprendre i entendre la ciutat com a resultat de la confrontació de diferents agents, i a més a més servia per estudiar els processos de decisió que s'hi donaven.

La formulació per part de Manuel de Solà-Morales d'un cos teòric propi, el començament del qual serà una interpretació autòctona de la realitat urbana catalana i per extensió una reinterpretació de la urbanística al nostre país, no arribarà fins a la redacció del programa *Las formas del crecimiento urbano*, publicat l'any 1974³.

La crisi sobre el valor de la modelística, la producció d'estudis sobre història de la ciutat de Samona del 1961, o de Benevolo del 1963, o l'estudi de tipologies urbanístiques i edificatòries d'Aymonino del 1964, van ésser una part dels elements que eren la base d'aquest canvi.

Amb aquell programa s'estableixen dos punts de partida totalment diferents a l'anterior. Es produeix una ruptura en renunciar a la pretesa interdisciplinarietat del

treball, que havia donat peu a un generalisme massa superficial, i en decidir-se, per una línia d'acord amb l'experiència arquitectònica, per l'estudi del fet urbà a partir d'allò construït. Es produeix a més una opció important quan es pren com a objecte d'estudi la ciutat de Barcelona deixant de banda visions més universalistes però que podien ésser massa epidèrmiques.

Aquest nou enfocament suposà la revisió de la idea de ciutat basada en els plantejaments anglosaxons, entesa com el fruit de comportaments i de conflictes dels diferents grups socials, per entendre el fet urbà com a producte social i com a resultat del mode de producció dominant.

L'enunciat de les formes de creixement urbà és un esforç important per definir les tipologies estructurals del creixement a casa nostra. La producció de ciutat s'entén com el resultat d'un procés de concreció en el sòl, en un ordre i una intensitat variables de tres operacions: una de qualificació urbana (entesa com a transformació de la parcel·lació agrícola a finques urbanes), una altra d'adquisició dels serveis i equipaments urbans, i finalment una altra de definició i concreció de l'arquitectura residencial.

La ciutat de la residència, tan pròpia a la urbanització catalana, troba un instrument analític capital i la primera explicació comprensiva des del fet físic.

Amb aquest planejament, Manuel de Solà-Morales incorpora a la història urbana acadèmica diferents episodis fins ara no contemplats. La ciutat catalana no havia tingut bona part de l'evolució de les ciutats mercantils del nord d'Europa durant i després de l'Edat Mitjana, però sí que havia viscut la revolució industrial d'una manera diversa, ja que si aquelles van haver d'ajustar els seus nuclis històrics molt extensos a les noves condicions que imposava la indústria, a les ciutats catalanes l'eixample va ésser el receptor del *boom* industrial i demogràfic.

Aquesta singularitat, però, no solament es dona a finals del segle passat, sinó també recentment en el procés de metropolitanització de Barcelona amb la formació de teixits heterodoxos molt pròxims a fenòmens del tercer món que la diferencien de l'Europa desenvolupada.

Així doncs, el programa de formes de creixement urbà no solament articula una forma seqüencial d'estudiar els processos urbans sinó que defineix de manera específica diferents teixits propis de la nostra història.

L'Eixample de Cerdà es reinterpreta no com una herència o una traducció dels traçats barrocs, o una altra forma més de fer haussmanisme, sinó com un projecte divers d'infraestructura urbana de la moderna ciutat industrial⁴. L'eixample d'una sèrie de ciutats catalanes deixa de

veure's como una pura extensió per entendre's com una idea de nova fundació⁵; la urbanització marginal s'oficialitza com a ciutat i es marca amb aquesta afirmació quin és el valor del disseny del sòl i com aquest assenyala els límits d'allò que és urbà⁴.

En el concurs d'idees per al *contraplan* al Pla de la Ribera⁵, l'any 1971, es formula clarament quines són les idees mares del treball que s'està duent a terme.

"Esta práctica teórica pasa por el estudio histórico del crecimiento de la ciudad o procesos de adecuación del espacio, el análisis de las fuerzas sociales que han competido por el mismo, el estudio del planeamiento, su papel en la configuración de la ciudad, su estrategia en aquel campo de fuerzas definido y por fin, por el esclarecimiento de los procesos urbanísticos que la interacción planeamiento-ciudad ha dibujado, analizados a través de sus relaciones propias fundamentales (localización-morfología-proceso tipológico)."

"La comprensión del problema urbanístico planteado ha de fundarse, por tanto, en una lógica general que relacione para cada zona:

"a) espacio social-localización;

"b) localización-morfología;

Les ordenances d'edificació constitueixen el prototipus d'instrument per a la regulació i el control de la forma de la ciutat. Al fixar, a priori, certes relacions físiques entre elements recollits, han jugat un paper decisiu en la configuració del darrer creixement urbà.

L'ordenança, dons, pot ésser entesa com a proposta genèrica de configuració urbana. Sempre hi ha darrera d'ella un cert model d'element urbà o de forma de ciutat que no es representa mai d'una manera explícita.

Aquest tercer exercici, en el mètode de treball que es proposa, neix de l'acceptació d'aquesta hipòtesi. Així doncs, utilitzarem una sèrie de projectes que ho són ensembles de tipus residencial i de forma d'unitat urbana, com a models formals que caldrà tenir ben presents a l'hora d'elaborar, el que en direm, uns croquis d'ordenances d'edificació per a una part concreta de la ciutat.

Els projectes que es prendran com a models en una primera part del treball són: una mansana del barri de residència obrera

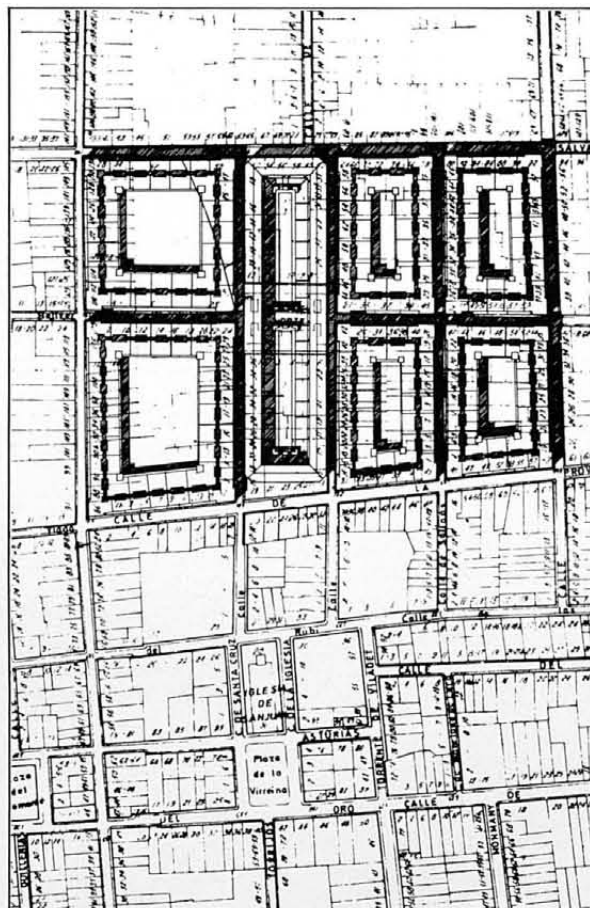
"c) morfología-tipología."

Relació entre tres elements que en fer-se clars ens permeten d'entendre la lògica de cada teixit, descobrint els secrets de la ciutat des de quelcom tan pròxim a l'arquitecte com és allò construït. Les formes de creixement urbà són sobretot l'explicació del creixement de la ciutat com a quantitat.

Ara bé, la ciutat té també a més a més una història volguda. La intervenció urbana és aquest esdeveniment incisiu que qualifica l'espai i fa ciutat, és aquell episodi que pauta un futur i estableix un comportament.

*Les deu lliçons sobre Barcelona*⁶ fou el programa que va aconseguir de resumir, per primer cop, una història diferent de Barcelona. Manuel de Solà-Morales va fer una primera lectura seqüencial de la construcció de la ciutat a través d'aquelles intervencions més capitals. La ciutat ja no s'explicava únicament a través dels seus teixits, sinó també a través de l'obra pública executada i la seva projectació.

La història a través d'aquests fets i intervencions, com el del carrer de Ferran, com a reforma neoclàssica o de l'obertura moderna de la Via Laietana o d'un Pla d'Exemple d'extensió uniformista, etc., ens explica com s'ha

"Tusschendijken" a Rotterdam (1920-1921) de J.J.P. Oud i les "Lexington Terraces" de F. L. Wright (1894), i, més endavant, el grup residencial "Fox-hill" a Staten Island a New York de P. Eiseman i altres (1976) i l'ordenació residencial per a obrers auxiliars a la Barcelona de Le Corbusier (1933).

El lloc en el qual s'aplicaran aquestes ordenances i per tant en el que caldrà ajustar els models de referència, és l'ordenació de la Plaça del Nord a la ex vil·la de Gràcia en la part compresa entre els carrers Providència, Rabassa, Sant Salvador i Verdi.

L'anàlisi meticulosa dels projectes-model, en les seves mides i relacions físiques esdevé imprescindible per tal d'ajustar-los després a l'àrea de treball i més endavant deduir-ne els croquis d'ordenances que són l'objectiu final del treball.

anat construint la ciutat i quins han estat els seus continguts.

La comprensió de la ciutat des del fet físic i l'anàlisi i la valoració històriques del significat de la projectació seran el bagatge acumulat des de l'estudi del cas barceloní que permetrà a Solà-Morales reformular quines són, avui dia, les formes de la intervenció de l'arquitecte-urbanista i quins els seus elements.

Aquesta preocupació a més es farà extensiva en aquests anys a l'àmbit territorial quan es dibuixa l'Atlas del Laboratori d'Urbanisme sobre la forma del país català. Tal com diu Manuel de Solà-Morales, aleshores, cal tornar a fer èmfasi en la descripció morfològica com a eina alternativa a la descripció temàtica, perquè els estudis sectorials a què estem acostumats estan allunyant la forma del territori de l'arquitectura⁷; perquè es veu imprescindible alterar l'ordre dels coneixements per fer possible la intervenció urbanística de l'arquitecte, s'ha d'encarar el treball sobre la forma com una manera d'actuar sobre la ciutat, recuperant el valor del "plànol", com a síntesi de la forma perquè "millorar la descripció (en aquest cas gràfica) és ja proposar".⁸

Aquesta preocupació per la forma es traduirà immediatament en la formulació del curs acadèmic que ara es dona.

La tria de l'estudi dels traçats i el disseny del sòl i de les ordenances d'edificació com els instruments primers i bàsics de l'arquitecte per donar forma a la ciutat i per convertir-los en els temes del curs acadèmic, suposa un canvi substancial amb el pas d'una lectura més analítica de la ciutat a la de la projectació d'aquesta.

La ruptura amb la forma moderna d'entendre la projectació de l'urbanisme i, per tant, amb la preponderància d'instruments com el *zoning* i l'estàndard, per posar dos exemples, relegant-los a un segon terme, suposa trencar amb l'urbanisme convencional i paradoxalment recollir uns instruments més antics que encara es demostren fonamentals de cara a la projectació de la ciutat.

En recuperar dos instruments tan clàssics no s'està posant en dubte el valor dels utilitzats fins ara, sinó que s'està recuperant la preocupació per la construcció urbana i, per tant, en aquells instruments últims de definició de l'element físic com a aportació específica de l'arquitecte al camp de l'urbanisme.

Això significa, també, la consolidació d'un mètode de treball acadèmic que fa buscar a l'alumne l'especificat de l'aportació projectual a través del dibuix com a eina de treball i de la utilització de l'obra dels bons arquitectes-urbanistes, com a models de valor, paral·lelament a les eines que subministren els manuals de l'inici temporal de la disciplina.

Així doncs, es treballa amb els traçats dels carrers i carreteres, i les ordenacions parcel·làries, posant en joc la visió morfològica i parcel·lària del teixit urbà, i l'enteniment estructural de les formes de la terra, de les alineacions dels edificis i de la divisió entre l'espai públic i el privat.

L'estudi de l'ordre de l'edificació en la ciutat es fa amb l'ordenança d'edificació en la mateixa línia de treball teòric-pràctic.

Les ordenances d'edificació s'entenen com el mecanisme més decisiu entre els més habituals en la definició de la forma arquitectònica de les ciutats. La determinació de l'ordenança implica, doncs, prendre opcions sobre la construcció, la forma dels tipus edificatoris i sobre el seu equipament i continuïtat convertint-se en una proposta autònoma de configuració de la ciutat.

Així doncs, podem dir que l'experiència urbana de Barcelona i del país ha fet possible a Solà-Morales llançar una tesi més general en què es defineixen amb claredat quines són les tasques de l'arquitecte en la projectació d'aquesta ciutat. L'aposta per un urbanisme per a arquitectes que no sigui una mera divulgació de diverses disciplines, sinó un cos teòric amb formulació pròpia on l'anàlisi constitueixi ja una eina de la projectació urbana i on l'arquitectura pugui tenir clar quins són els seus instruments per operar, ha deixat d'ésser una declaració d'intencions per convertir-se en una realitat.

NOTES

1. "Sobre metodologia urbanística" *E.T.S.A.B. Barcelona, 1969.*
2. "La ciudad y los juegos" *E.T.S.A.B. Barcelona, 1970.*
3. "Las formas del crecimiento urbano" *E.T.S.A.B. Barcelona, 1974.*
4. *Sobre aquests temes en Manuel de Solà-Morales te publicats: "Barcelona" E.T.S.A.B. Barcelona, 1978. "Ildenfoso Cerdà" Ciutat y Territorio, n° 1. Madrid, mayo 1969. "Los ensanches" E.T.S.A.B. monografía. Barcelona 1978. "Teoría y experiencia de la urbanización marginal" en D. Levis: La ciudad. Ed. G. Gili. Barcelona, 1972.*
5. "Remodelación capitalista, desarrollo urbano" *Ed. G. Gili. Barcelona, 1974.*
6. *Els títols de les deu lliçons eren aquests: 1. L'obertura de l'eix Ferran-Princesa, i el sentit litoral en l'expansió de la ciutat amural·lada. 2. La construcció de la Plaça Palau com a punt fix en el desplaçament històric del Centre de la ciutat. 3. Autonomia i dependència dels primers barris residencials: el cas de Gràcia i del Passeig de Gràcia. 4. Ferrocarril topografia: la formació de la comarca. Localització industrial, segona residència i agricultura als voltants de la ciutat. 5. La construcció de l'Eixample en tant que projecte, i en tant que infraestructura. 6. Els decrets d'annexió i el Pla d'Enllaços de Janssely. 7. Les Exposicions Universals: l'equipament d'una capital. 8. Casc Antic i perifèria residencial en les propostes del GATPAC. 9. El Pla d'Urgència del 57: la forma urbana de la Barcelona proletària. 10. Autopistes i túnels: metròpolis expansiva o indecisió metropolitana?*
7. "La identitat del territori", "Quaderns d'Arquitectura i Urbanisme", núm. extra, Barcelona, 1981.
8. *Op. cit. nota 7.*